

2. A.T.Isaboyev, X.I.Normuxammedov “Uy g‘ozlarini o‘stirish bo‘yicha tavsiyalar”. Parrandasanoat uyushmasi 2012 yil.
3. D.M.Parmanova. Rational use of different types of feedings in the feeding of Karakol sheep. ACADEMICIA: : An International Multidisciplinary Research Journal-2021, 190-193 b.
4. D.M.Parmanova. Qoraqalpoq sur qorako‘l zotli qo‘ylardan olingan naslning jun tolasining sifati. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal-2021, № 10. 51-53 b.
5. D.Parmanova, F.Aliqulov. Qorako‘lchilikda qoraqalapoq sur naslli qo‘zilarni olish usullari. Scientific progress journal, 2021. 436-440.
6. Z.Hakimov, D.Parmanova, Sh.Shoxnazarova. Har xil genotipli qo‘ylarni jadal bo‘rdoqilashda “Best Mega Mix” to‘la qiymatli ozuqadan foydalanish samaradorligi. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2022. 76-80 b.
7. D.Parmanova, Sh. Shoxnazarova. Qo‘ylarni go‘sht mahsuldorligini oshirishda “Best Mega Mix” to‘la qiymatli ozuqadan foydalanish samaradorligi. Agrotexnologiya va veterinariya tibbiyoti ilmiy jurnal. 2022, 834-837.
8. Жўраева Д.Р., Б.Д.Аллашов “Маккажўхори етиштиришда инновацион усулда тайёрланган компостдан фойдаланиш”. International scientific journal science and innovation issue dedicated to the 80th anniversary of the academy of sciences of the republic of uzbekistan 2023й, 2098-302.
9. Б.Д.Аллашов, С.Ғ.Жамолов, Д.Р.Жўраева. Сувсизликка ва иссиққа чидамли бўлган озуқабоп экинларнинг хорижий нав ёки намуналарини танлаш. International scientific journal science and innovation issue dedicated to the 80th anniversary of the academy of sciences of the republic of Uzbekistan 2023й. 285-296.
10. Бонни М.А., Аллашов Б.Д., Ахмедов Т.П., Жўраева Д.Р. Жавдар экини уруғчилигининг самарадорлигини оширишда “Шалола” навида танлаш ва бирламчи уруғчилик ишларини олиб бориш. “шоли ва дуккакли дон экинлари селекцияси, уруғчилиги ҳамда етиштириш агротехнологияларини илмий-амалий асослари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжуман. 278-281 бет.

УЎК: 636.39.082.11

ТУРКИЯДАН ИМПОРТ ҚИЛИНГАН АНГОР ЗОТЛИ ОНА ЭЧКИЛАРДАН ТУҒИЛГАН АВЛОДЛАРНИНГ ТИРИК ВАЗН КЎРСАТКИЧЛАРИ

**Д.К.Ақназаров-қ.х.ф.ф.д., (PhD), Қўйчилик ва эчкичилик бўлим бошлиғи
Чорвачилик ва паррандачилик илмий-тадқиқот институти**

Аннотация. Тадқиқотда Туркия селекциясига мансуб ангор зотли она эчкилардан туғилган улоқларнинг турли ёш давларида тирик вазн кўрсаткичлари келтирилган. Тадқиқот натижаларига кўра эркак улоқларнинг ўсиш суръати урғочи улоқларникига нисбатан юқори эканлиги аниқланди. Бу Туркия селекциясига мансуб ангор зотли эчки авлодлари Ўзбекистоннинг

иссиқ иқлим шароитида юқори тирик вазн кўрсаткичлари билан тавсифланганлигини кўрсатади.

Калит сўзлар: Ангор эчкиси, улоқ, тирик вазн, ўсиш суръати.

Summary. The study presents live weight indicators of kids born to Angora breed mother goats of Turkish selection at various age periods. According to the research results, it was determined that the growth rate of male kids is higher compared to that of female kids. This demonstrates that the descendants of the Angora goat breed of Turkish selection are characterized by high live weight indicators in the hot climate conditions of Uzbekistan.

Keywords: Angora goat, kid goat, live weight, growth rate

Кириш. Ўзбекистоннинг маҳаллий иқлим шароитида туркиядан импорт қилинган ангор зотли эчкилардан туғилган авлодларнинг ўсиш ва ривожланиш кўрсаткичларини ҳамда унинг янги яшаш шароитларига мослашувчанлиги йўналишларида илмий-тадқиқотлар олиб бориш долзарб аҳамиятга эга бўлиб ҳисобланади.

Ангор зотли эчкилар дунё эчкичилиги тарихида энг қадимий ва иқтисодий аҳамиятга эга зотлардан бири бўлиб, уларнинг ватани Кичик Осиё — ҳозирги Туркия ҳудуди ҳисобланади. Бу зот жунининг ўзига хослиги ва юқори сифати билан ажралиб туради Ангор жунидан тайёрланган маҳсулотлар халқаро бозорда катта талабга эга бўлиб, йиллик мўйна ишлаб чиқаришнинг муҳим қисмини ташкил этади [2,5].

Ўсиш суръати ва тирик вазн кўрсаткичлари чорвачиликда ҳайвонларнинг наслчилик ва маҳсулдорлик салоҳиятини аниқлашда асосий селекция белгиларидан биридир. Ангор эчкилари бўйича олиб борилган кўплаб тадқиқотларда уларнинг авлодларининг туғилгандаги тирик вазни ўртача 2,0–2,5 кг атрофида бўлиши, 6 ойлигида эса 18–20 кг гача етиши қайд этилган [4,6,3].

Ўзбекистон шароитида олиб борилган илмий изланишларда ҳам тирик вазн кўрсаткичлари наслчилик ва маҳсулдорликни баҳолашда асосий омил сифатида қайд этилган. Тадқиқотларда маҳаллий эчкилар зотлари ва дурагайлариининг 6 ойликдаги тирик вазни 17–18 кг атрофида бўлгани, импорт қилинган зотларда эса ушбу кўрсаткич бироз юқорироқ экани таъкидланган [1].

Шу боис, Ўзбекистон шароитида импорт қилинган Ангор зотли эчкиларнинг авлодларини тирик вазн бўйича мунтазам изланишлар олиб бориш, уларни халқаро кўрсаткичлар билан таққослаш ва иқлим шароитига мослашувчанлик даражасини илмий баҳолаш муҳим амалий аҳамият касб этади.

Тадқиқотнинг мақсади: Хориждан келтирилган Туркия селекциясига мансуб ангор зотли она эчкилардан туғилган авлодларнинг тирик вазн кўрсаткичларини ўрганиш ҳисобланади.

Тадқиқот услублари: Олинган маълумотларга вариатсион статистика усулларида қайта ишлов берилди. Бунда белгиларнинг ўртача кўрсаткичи ($\bar{X}$), унинг хатоси (S_x), ўзгарувчанлиги (S_v , %), солиштирма кўрсаткичларнинг ишонччилик мезонлари (t_d , P) Е.К.Меркурева (1970) услубида аниқланди.

Тадқиқот натижалари. Қишлоқ хўжалиги ҳайвонларининг тирик вазни, ҳажми ва тана қисмларининг ўсиши билан фарқланади. Зоотехния амалиётида тарозида тортиш йўли билан ҳайвонларнинг тирик вазнининг ўсиши ҳамда тана қисмларининг ўсиши эса тана қисмларидан олинадиган тана ўлчамларини ўлчаш асосида аниқланади. Тажриба гуруҳларидаги ангор зотли она эчкилардан туғилган улоқларнинг туғилганда, бир ойлик, уч ойлик ва олти ойлик ёшларидаги тирик вазн кўрсаткичлари 1-жадвалда акс этган.

1-жадвал

Тажриба гуруҳидаги ангор зотли она эчкилардан туғилган улоқларнинг тирик вазн кўрсаткичлари, кг

Ойлик ёши	Гуруҳлар			
	Эркак улоқлар (n=38)		Урғочи улоқлар (n=44)	
	$\bar{X} \pm S\bar{x}$	Cv, %	$\bar{X} \pm S\bar{x}$	Cv, %
Туғилганда	2,2±0,04	10,73	2,03±0,03	10,22
1 ойликда	7,41±0,09	7,16	7,10±0,08	7,66
3 ойликда	15,0±0,13	5,44	14,1±0,12	5,83
6 ойликда	19,80±0,14	4,32	18,38±0,27	9,65

1-жадвал маълумотларидан кўриш мумкинки, улоқларнинг туғилганда, бир ойлик, уч ойлик ва беш ойлик ёшларидаги тирик вазни эркакларида қуйидагича 2,2; 7,41; 15,0 ва 19,80 кгни ташкил этиб, шуларга мос равишда урғочилари ҳам 2,03; 7,10; 14,1 ва 18,38 кгни ташкил қилганлиги аниқланди.

Эчкичиликда самарадорликни белгилайдиган омиллардан бири бу улоқларнинг ўсиш жадаллигини яъни уларнинг мутлоқ, кунлик ва нисбий ўсишини аниқлашдир. Мутлоқ ўсиш ўсишнинг мутлоқ ўлчовларда кўрсатади. Нисбий ўсиш ўсишнинг қуввати ёки тезлигини кўрсатади. Тадқиқотларда улоқларнинг даврлар кесимида тирик вазни бўйича маълумотларни таҳлил қилиб, мутлоқ, кунлик ва нисбий ўсиш кўрсаткичлари бўйича маълумотларга эга бўлиш асосида улоқларнинг ўсиш жадаллиги бўйича хулоса қилиш мумкин бўлади. Умуман олганда, улоқларнинг ўсиш жадаллиги бу тирик вазн кўрсаткичларидир. Биз Ўзбекистоннинг иссиқ иқлим шароитларига ангор зотидан олинган авлодларининг мутлоқ, нисбий ва кунлик ўсиш кўрсаткичларини ўргандик, маълумотлар 2-жадвалда ўз аксини топган.

2-жадвал маълумотларида ангор зотли эчки улоқлари устида олиб борилган кузатувлар асосида уларнинг мутлоқ, кунлик ва нисбий ўсиш кўрсаткичлари чуқур таҳлил қилинди. Туғилгандан 6 ойгача бўлган даврда эркак улоқлар урғочиларга нисбатан барқарор ва юқори ўсиш кўрсаткичларини намоён қилган. Эркакларда 6 ойлик мутлоқ ўсиш 17,6 кг бўлиб, урғочиларда бу кўрсаткич 16,35 кг ни ташкил этди. 3–5 ойлик даврда эса урғочиларда ўсиш суръатларининг юқори даражадаги индивидуал фарқланиши ($Cv=44,72\%$) кузатилди, бу эса генетик ёки ташқи омилларнинг кучли таъсирини билдиради.

Эркак улоқлар барча даврларда урғочиларга нисбатан юқорироқ кунлик ўсиш суръатларини намоён қилган. Энг юқори ўсиш суръати туғилгандан 1 ойгача бўлган даврда кузатилди, яъни эркакларида – 173,68 гр, урғочиларида – 169,32 гр, туғилишдан 6 ойгача бўлган даврда эркакларида ўртача 117–109 гр,

урғочиларида 109–93 гр, 3–5 ойлик даврда эса ҳар икки жинсда ҳам ўсиш суръатлари сезиларли даражада пасайган бўлиб, урғочиларда ўзгарувчанлик ($C_v=42,72\%$) ниҳоятда юқори бўлган. Бу натижалар зотнинг иқлимга мослашганлигини, эркакларда генетик салоҳият юқорилигини ва парвариш тизими муҳимлигини таъкидлайди.

2-жадвал

Тажриба гуруҳидаги улоқларнинг кунлик мутлоқ ва нисбий ўсиши

Ойлик ёши	Гуруҳлар			
	Эркак улоқлар (n=38)		Урғочи улоқлар (n=44)	
	$\bar{X} \pm S\bar{x}$	$C_v, \%$	$\bar{X} \pm S\bar{x}$	$C_v, \%$
Мутлақ ўсиш, кг				
Туғилгандан 1 ойда	5,21±0,09	10,74	5,08±0,06	11,10
Туғилгандан 3 ойда	12,80±0,13	6,29	12,07±0,10	7,03
Туғилгандан 6 ойда	17,60±0,14	4,98	16,35±0,27	10,75
1-3 ойликда	7,60±0,17	13,49	7,0±0,16	15,20
1-6 ойликда	12,40±0,17	8,43	11,27±0,27	16,09
3-6 ойликда	4,80±0,22	22,29	4,32±0,29	44,72
Ўртача кунлик ўсиш, гр				
Туғилгандан 1 ойда	173,68±3,03	10,74	169,32±2,83	11,10
Туғилгандан 3 ойда	142,22±1,45	6,29	134,12±1,42	7,03
Туғилгандан 6 ойда	117,37±0,95	4,98	109±1,77	10,75
1-3 ойликда	126,5±2,77	13,49	116,5±2,67	15,20
1-6 ойликда	103,3±1,41	8,43	93,94±2,28	16,09
3-6 ойликда	80,09±2,90	22,30	72,12±4,86	42,72
Нисбий ўсиш, %				
Туғилгандан 1 ойда	108,5		110,4	
Туғилгандан 3 ойда	148,8		151,0	
Туғилгандан 6 ойда	160		160,3	
1-3 ойликда	67,86		66,0	
1-6 ойликда	91,2		88,64	
3-6 ойликда	29,0		26,6	

Туғилгандан 1 ойгача бўлган даврда нисбий ўсиш кўрсаткичлари эркак улоқларда 108,5%, урғочи улоқларда эса 110,4% ни ташкил этиб, урғочилар озгина устунлик кўрсатган. Бу даврда ҳар икки жинс ҳам ўсиш учун оптимал метаболик шароитларга эга бўлганлигини билдиради. Туғилгандан 3 ойгача бўлган даврда эркаклар 148,8%, урғочилар эса 151,0% нисбий ўсиш кўрсатган. Бу босқичда юқори ўсиш суръатлари, озиқланиш ва атроф-муҳит шароитларининг етарли бўлганини билдиради. 5 ойгача бўлган даврда нисбий ўсиш кўрсаткичлари деярли тенг (эркакларда 160%, урғочиларда 160,3%) бўлиб, жиддий жинсий тафовут кузатилмаган. Бу эса зотнинг барқарор генетик салоҳиятини кўрсатади. 1–3 ой оралиғида эркакларда нисбий ўсиш 67,86%, урғочиларда эса 66,0% ни ташкил қилган. Эркаклар бир оз устун бўлса-да, фарк кичик. 3–6 ойлик оралиқда эса нисбий ўсиш кўрсаткичлари анча пасайган:

эркакларда 29,0%, урғочиларда 26,6%. Бу даврда ўсиш суръатларининг секинлашуви ва ташқи омилларга сезгирлик ошганини кўрсатади.

Хулоса. Олинган натижалар Ўзбекистоннинг иссиқ иқлим шароитида хориждан импорт қилинган ангор зотли она эчкилар генетик салоҳиятини юзага чиқариш имкониятларига эга бўлганлигидан, бу эса улардан туғилган авлодлар соғлом ҳамда ўсиш ва ривожланишининг турли даврларида юқори тирик вазнга эга бўлганлигидан далолат беради

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Абдуллаев, Х., Каримов, С., & Бобожонов, Д. (2022). Маҳаллий эчкилар зотлари ва уларнинг дурагайларида ўсиш динамикаси ва маҳсулдорлик кўрсаткичлари. *Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги журнали*, 4(2), 45–51.

2. Бўйўксан, С., & Йилдиз, Н. (2019). Генетик импровемент анд перформанс оф Ангора гоатс ин Туркей. *Смалл Руминант Ресеарч*, 178, 85–92.

3. Косабаş, З. (2021). Гроутих перформанс анд сурвивал ратес оф Ангора гоат кидс ундер семи-интенсиве сондиционс. *Жоурнал оф Анимал анд Ветеринарй Адвансес*, 20(3), 112–118.

4. Попов, В. И. (2016). Ўсиш жараёнида тирик вазнининг наслчилик аҳамияти. *Россия чорвачилиги журнали*, 2(7), 23–28.

5. Смитх, Ж. (2018). Глобал продустион анд экономис импортанс оф мохаир фром Ангора гоатс. *Анимал Генетик Ресурсес*, 62, 17–25.

6. Йилдирим, А. (2020). Гроутих чарактеристисс оф Ангора кидс реаред ундер фарм сондиционс. *Туркиш Жоурнал оф Ветеринарй анд Анимал Ссиенсес*, 44(1), 92–98.

UO‘K: 636.

SIMMENTAL ZOTLI TANACHALARNI EKSTERYER KO‘RSATKICHLARI

U.U.Erqulov-stajor-tadqiqotchi
Chorvachilik va parrandachilik ilmiy tadqiqot instituti

Annotatsiya. Maqolada simmental zotli buzoqlarni eksteryer ko‘rsatkichlarini o‘rganish bo‘yicha ilmiy-tadqiqot natijalari tahlili keltirilgan.

Kalit so‘zlar: simmental zotli buzoqlar, eksteryer, ko‘rsatkichlar.

Summary. The article presents an analysis of the results of scientific research on the study of exterior characteristics of Simmental calves.

Key words: simmental calves, exterior, indicators.

Kirish. Keyingi yillarda respublikamizning xo‘jaliklaridagi qoramollar podasining mahsuldolik ko‘rsatkichlarini yaxshilash maqsadida xoriждан turli zotdagi yuqori irsiy salohiyatga ega naslli qoramollar keltirilmoqda. Natijada mazkur xo‘jaliklarda naslli qoramollar salmog‘i oshib, har bir sigirdan sut sog‘ib olish ko‘rsatkichi sezilarli darajada oshib bormoqda.

Tadqiqot uslublari. Tadqiqotlar Toshkent viloyati Bo‘stonliq chorvador fermer xo‘jaligida simmental zotli qoramollarda olib borilgan.

101	Abdykarimova SH.A., Dyussembayev S.T., Serikova A.T. Features of using natural aluminosilicates-bentonite and zeolites in agriculture	388
102	Boybulov B.Sh., Ulug‘muradov A.D., Xatamov A.X. Qo‘ychilik tarmog‘ini rivojlantirishning muhim omillari	392
103	Рўзибоев Н.Р., Акназаров Д.К. Акчасой типдаги қўйларнинг экстерьер хусусиятлари	396
104	Рўзибоев Н.Р., Гаибназаров Д.А., Юлдашева А.М. Гўшт-ёғ маҳсулдорлик йўналишидаги акчасой типига мансуб қўйларнинг тирик вазни	400
105	Turganbayev R.U., Yerimbetova J.B. Ustyurt sharoitida tuyalar jun mahsuldorligining tug‘im yoshi va yaylov hududlariga bog‘liqligi	404
106	Suyunova Z.B., Yaxyayev B.S. Organik moddalar hazmlanishi va sigirlar sut mahsuldorligiga ratsion tarkibining ta’siri	408
107	Axtamova M.T. Ozuqaviy qo‘shimchalardan foydalanishning qoramollar sut mahsuldorligiga ta’siri	411
108	Ҳафизов И.И. Отларини бонитировка қилиш тамойиллари	415
109	Ҳафизов И.И. Отларнинг экстерьер ва уни баҳолаш	419
110	Ҳафизов И.И. Отларда интерьер кўрсаткичларини ўрганишнинг илмий-амалий аҳамияти	423
111	Boybulov B.Sh. Hisor zotli qo‘ylarni bosh sonini ko‘paytirish va naslini yaxshilash	427
112	Boybulov B.Sh., Xoliqov N., Buxarova M. Issiq iqlim sharoitida mahalliy ozuqalar va xorijiy faol biologik qo‘shimchalardan foydalanib sigirlarning sut mahsuldorligini oshirish	431
113	Xolmatov A.X., Xodjaev U.T. Yosh parrandalarni organik ozuqa qo‘shimchalari bilan oziqlantirishning ahamiyati	434
114	Xolmatov A.X., Xodjaev U.T. Uy sharoitida g‘ozlarni parvarishlash texnologiyasi	438
115	Акназаров Д.К. Туркиядан импорт қилинган ангор зотли она эчкилардан туғилган авлодларнинг тирик вазн кўрсаткичлари	441
116	Erqulov U.U. Simmental zotli tanachalarni eksteryer ko‘rsatkichlari	445
117	Kaniyazova A.A., Erdanova G.M. Tuxum yo‘nalishidagi dominant D-149 tovuqlarining maxsuldorlik xususiyatlari haqida	447
118	Jo‘rayeva D.R. Asalari zahari va uni tavsifi	451
119	Jo‘rayeva D.R. Asalari zahari va uni olish usullari	454
120	Jo‘rayeva D.R. Фацелия бу	459
121	Karshiyev Z.A. Zaanen hamda kamori zotli naslli takalar bilan mahalliy echkilarni chatishtirishdan olingan birinchi avlod duragaylarning tirik vazn dinamikasi va o‘shish ko‘rsatkichlari	462
122	Улугмуратов А.Д., Исматова Р.А., Л.Х.Ахмадалиева Актуальность правовой охраны изобретений в НИИветеринарии	467
123	Туткышбай И.А., Оспанова М.С. Исследование домашних индивидуальных собак на туберкулез	470
124	Сарыбаев Ы.У. Иммуноферментное определения эстрадиола в	475